

DISTORZE MEZILIDSKÝCH VZTAHŮ PSYCHOPATOLOGICKÝ VÝVOJ OD OSOBY KE VZTAHU

LUIGI JANIRI¹

V tomto pojednání se budu snažit osvětlit předmět manželského práva podle Kodexu kanonického práva, tedy druh inter-personálního vztahu mezi mužem a ženou, který se utváří mezi nimi na základě manželského svazku, společenství celého života zaměřené svou povahou na prospěch manželů a na zplnění a výchovu dětí, jak to uvádí Kánon 1055, vztah, který se může projevit jako změněný nebo pokřivený. Budu se na něj dívat zvláště z hlediska klinicko-psychopatologického, tedy také z hlediska soudní psychiatrie a začnu dimenzí individua až postupně k dimenzi mezilidské a párové, tedy dimenzi, která se může vytvářet souběžně jako předmět studia a lékařského ošetření a jako neredukovatelná (neoddělitelná) pozorovací jednotka.

Pokud uplatníme Minkowského dvojí význam vztahující se na specifickou oblast psychopatologie, tedy 1) patologii psychických schopností, 2) psychologii mentálních poruch přesahující až do dimenze mezilidské, můžeme vidět, že je oprávněné mluvit o odchylce ve vztazích, ale i o souvisejících vztazích v páru, které jsou utvářené patologicky. V prvním případě je třeba si uvědomit definici normální interakce, která se může případně projevit jako patologická z důvodu psychického podráždění u jednoho nebo obou partnerů. V druhém případě je to oslabení ve fungování páru, nehledě na problémy

jednotlivých členů, a tato dysfunkce se projevuje typickým sémiotickým způsobem. Tento způsob umožňuje stanovit zpětně, takzvaně záporně, normální předmět, tedy operaci odhalení, která je považována za doménu moderní psychopatologie.

Upřednostnil jsem výraz „distorze“ v mezilidských vztazích, abych označil epistemologický přístup, který umožňuje na jedné straně vidět ztracený ráj normálního stavu jednotlivce, na straně druhé odlišit novou psychopatologickou třídu, tedy poruchy ve vztazích a zkoumat prožitky, chování a symptomatologické projevy. Torze představuje tedy pružné oddálení od původní pozice, a to na základě rotace kolem své vlastní osy, zatímco distorze představuje ztrátu schopnosti vrátit se do počátečního bodu a soustředit se kolem své vlastní osy. Páry, které dosáhnou takového *point of no return*, již nejsou schopny dramaticky rozpoznat svou vlastní osu, a vyrovnat se tak na střed.

1. Osoba a interpersonalita

1.1 Subjekt a maska v perspektivě toho druhého

Pojem osoby v psychologii představuje dvě sémantické oblasti: 1) osoba jako objekt vztahů, přičemž tímto způsobem docílí spojení

s pojetím osoby a 2) osoba jako maska podle latinského *per sonat*, tedy „zaznívat skrze“, což se vztahovalo na herce, jehož hlas zazníval přes masku nasazenou na jeho obličej, a tedy jako role, kterou jednotlivec představuje ve společenství nebo také ve fiktivním společenství.

V první oblasti je právě myšlenka „gradientu vztahů“ ideálním směřováním k subjektivizaci, která udává úroveň vztahovosti, kterou je subjekt prosycen a na základě níž lze na něj usuzovat. Od monadické individuality ke vztahu se sebou samotným (sebereflexní uvědomění si svého „já“) až ke vztahům s ostatními a se světem (člověk jako bytí ve světě fenomenologie). Ve vztahu k jednotlivci se tedy osoba rozlišuje pomocí identifikace provedené ostatními a díky ní je schopna přisvojit si souvislosti. Ztráta vnímání sebe a své přítomnosti v každodenním životě a sebe jako subjektu interakce ve vztahu s ostatními je podstatou anomálie osoby, a to vinou antonomázie, známé jako depersonalizace.

Pokud mluvíme o osobě jako masce, Jung definuje osobu jako aspekt, který jedinec získává v sociálních vztazích a ve vztahu se světem, skutečným prostředníkem mezi „já“ a vnějším světem, přičemž ji srovnává s duší, která je prostředníkem mezi „já“ a vnitřním světem. Osoba a duše jsou v Jungově pojetí doplňky. První je vědomé zdání, druhá je nevědomé nitro. Pokud se jedinec zcela identifikuje se svou osobou a nevěnuje mnoho pozornosti nitru, je hyperadaptovaný a žije pouze svou rolí ve společnosti, tedy předobraz toho, co Winnicott později nazývá „falešné self“.

Depersonalizace a „falešné self“ vytváří patologické modely odpovídající dvěma významům pojetí osoby, kdy oba mají smysl

existenciální i relační. První je psychopatologicky utvářen ve formě krize a druhý jako porucha osobnosti.

Ale jak jsou propojeny osoba a osobnost? Pravdivé jádro získáme, pokud nahlížíme na osobnost jako na soubor psychických vlastností a způsobů chování, které vytvářejí pevné a neměnné jádro určitého jedince zakořeněného ve svém prostředí v porovnání s četnými technickými definicemi v obrazu četných teoretických rámců. Je rovněž správné tvrdit, že stabilita, pružnost a sociální a kulturní příslušnost, přizpůsobení, vnitřní jednota v sobě, vlastní kontinuita od osobního příběhu až k existenciálnímu plánu, schopnost vztahů, jsou společní jmenovatelé pojetí zdravé (v její pohodě) a normální (v její existenci jako běžné osoby uvnitř příslušného společenství) osobnosti.

Následně odchylka osobnosti nepředstavuje pouze jenom odklon od normy (statistický), ale i ztrátu individuálního pocitu zdraví nebo rovnováhy mezi subjektem a jeho prostředím, mezi sebou a ostatními. Tato ztráta se odehrává v globálním slova smyslu a zahrnuje všechny nebo jednu podstatnou část existenčních oblastí jedince, ve fázi příběhu progresivně naplněného, takže jak předepisuje Diagnostický a statistický manuál mentálních poruch DSM-IV, tento jedinec vstupuje do první fáze dospělého věku, když jsou karty již rozdány, tedy když strukturální jádro osobnosti je vytříbené a vzory jednání a chování se budou vytvářet následně. To vysvětluje, proč se při popisu poruchy osobnosti používá výrazu „vývojová disharmonie“. Je to proto, že v globálním pohybu aspektů a funkcí subjektu se v určitém bodě a v určitém okamžiku objevuje ztráta rovnováhy, která se projevuje v utrpení jeho samotného

nebo těch, kteří s ním naváží vztah. Důsledky tohoto stavu se z psychopatologického hlediska mohou rozlišovat následovně: diskontinuita, nepoddajnost, ahistoričnost, neexistence kontextu, nepřizpůsobivost, disociace nebo konflikt, egocentrismus a neschopnost vztahů. Patologická stabilita tohoto obrazu mu dodává karikaturní podobu, zbavenou spontaneity a přirozenosti, které si lze všimnout v každé charakterové odchylce.

Přesto pojetí osobnosti v podstatě odkazuje na jediný a neopakovatelný vztah. V běžné řeči výraz „mít osobnost“ označuje mít specifické rysy, vlastní masku, která nás dobře odliší od ostatních. Tedy mít osobnost se rovná tomu být osobou, která se projevuje osobností a přijatou rolí, a osobnost je z hlediska chování realizací veřejné podoby jedince. V tomto smyslu osobnost v běhu role v „divadle života“, tak jako o tom mluví Resnik, je tím, co vystupuje čas od času na scéně a tím, co je vnímáno vně ostatními. Dalo by se tedy říci, že představa osoby zahrnuje vztah ústící do specifika osobnosti, tedy vztah mezi sebou a maskou osoby, nebo také mezi subjektem a ostatními, s nimiž vstupuje do kontaktu, nebo s nimi v kontaktu je. A tímto se vracíme do dvou výchozích sémantických oblastí.

Ztráta svobody a schopnosti být odpovědný souvisí s odchylkou osoby, zatímco specifické formy nedostatku nebo ztráty schopnosti vztahů znázorňují heterogenní celek odchylek osobnosti.

1.2 Inter-personalita jako základní element spojení mezi mužem a ženou

Z psychologického pohledu pojetí inter-personality udává prostor, kterým prochází vztah mezi dvěma lidmi, tedy vše to, co je

z různých úhlů pohledu, spojuje a rozděluje: komunikace, interakce, výměna, citový vývoj, podle různých stupňů a různých forem této schopnosti vztahů, od proniknutí k odstupu, od sloučení k vyjádření nezávislosti, přičemž se takto realizuje opravdové pole psychické energie mezi sebou samým a tím druhým, mezi mužem a ženou. „Pole“ je zde myšleno tak jak jej pojímá Kurt Lewin, jako životní prostor tvořený člověkem a jeho prostředím, propustný vnějšímu světu a v pojetí Harry Stack Sullivana, tedy jako vztah mezi dvěma lidmi, v němž jsou zahrnuti všichni členové, jako součást inter-personálního pole a ne jako oddělená substance v procesech, které jsou tímto polem ovlivněny a které toto pole střídavě ovlivňují.

V manželském svazku mezi mužem a ženou může inter-personalita dospět do psychické evoluce vnímané z pohledu individuace a koheze, které jsou ve vztahu nepřímé úměry, a proto snížení koheze se rovná zvýšení individuace a naopak. Pokud individuace dosáhla dostatečného stupně zralosti a není pouhým reakčním oddělením od druhého a pokud se koheze vyvinula ze symbiotické potřeby k potřebě někoho jiného jako „jiného než já“, potom se tedy vytvářejí podmínky pro vzájemnost, která je dle definice Erika Eriksona: „vztahem, v němž členové závisejí jeden na druhém z důvodu rozvoje vzájemných schopností“.

Patologický původ mutuality, dědičnost a nevědomé opakování dětských vztahů, představují na jedné straně egocentrismus a vlastnění a na straně druhé závislost nebo symbiózu. Integrace mezi dvěma osobami předpokládá vložit do závorky (vyloučení, zdržení ve fenomenologickém smyslu) uspokojení svých individuálních potřeb ve prospěch

„neo-potřeb“ (abychom použili terminologii, kterou rád používal Joyce Mc Dougall), které jsou vyjádřením zkušenosti toho druhého a zkušenosti s druhým a vytvoření paradoxní závislosti mezi dvěma nezávislými osobami.

Proto lidé v oblasti mezilidských vztahů se jeví silní ve své schopnosti se odlišovat, která je původem konzistence a perzistence, a někdy také slabí ve své účelové disponibilitě vzájemně si dávat (nechávat díl sebe jinému a pro jiného) a vytvářet nový psychologický a sociální subjekt, tedy pár, který je nositelem neo-potřeb a nové inter-závislosti, křehké ve své počáteční nestabilitě a neustálém hledání rovnováhy skrze změny. Samozřejmě tato slabost nebo křehkost se projeví jako síla a zdroj, pokud nestabilita a nejistota ve vztazích se stanou druhem nenasycené matrice uvnitř stabilního a stálého obrazu v čase. Definice rolí a přidělené funkce mohou znehybnět a sterilizovat mezilidskou matici a toto se také děje v případě párů, které jsou příliš podobné svou symetrií a komplementaritou.

Jiný úhel pohledu, z něhož lze nazírat na pár od individuality v sobě samotné je kompetence, nebo podle Biona, nenasycená prekonceptnost, tak jak k tomu dochází při osvojování jazyka, kdy se vrozená kompetence dítěte setkává s kompetencí prostředí násátého jazykem, nebo v psychoanalytickém vztahu, kdy se spolu setkávají odpovídající kompetence pacienta a analytika. Můžeme se tedy domnívat, že inter-personalita se odvíjí ze dvou odlišných kompetencí se setkávat s tím druhých. Z určitého směru je subjekt připraven ve své kompetenci realizovat sama sebe v aktuálním setkání s druhým subjektem, který je vybaven určitou odpovídající kompetencí.

Identita, alterita, dualita – reflexe poslední

fenomenologie zdůrazňuje jak bytí subjektu ve světě je ve skutečnosti spolubytí, tedy bytí ve světě s někým jiným, než jsem já, který je také současně *alter ego*. Inter-personální oblast zahrnuje tedy také význam „být mezi“ a je fenomenologií privilegovaným místem setkávání dvou osob. Proto tedy antropologické pojetí tohoto pohledu naznačuje „vytvoření intersubjektivní“ (Kimura, jako jeden z četných autorů) a stanoví, že jedinec jako jedinec je abstrakcí a pouze jedinec, který stojí při zakládání vztahu (*ab origine*) s Ty ve Světě, je konkrétní. Ego, myšleno jako *solus* předchází koncepčně intersubjektivní život a Heidegger jako první říká, že to je čas nás (*wir-Zeit*) a ne čas já (*Ich-Zeit*). Dimenze dialogu je tedy spolubytím (Buberovo *Wirheit*) a deprese představuje naprosto psychopatologický souvztažný pojem ztráty tohoto spolubytí. Vývoj z pohledu vztahů ve fenomenologické psychopatologii směřuje k vytváření „sociální psychopatologie“.

2. Vytvoření osobní identity a identity druhu

Na vytvoření identity musí být pohlíženo jako na proces pomalého vytváření globální, individuální a vztahové instance, zahrnuté do pojmu „já“, za neustálého a pravidelného vyměňování vůči prostředí a ostatním, které jsou skutečným jádrem zrání osobnosti a citlivou cestou změny s menším rizikem psychopatologické odchylky.

Uměle bychom mohli, protože je to výhodné, analyzovat tento proces již od dětství, v různých a současně probíhajících vývoích identifikace subjektu: se sebou samým, s ostatními, se skupinou, k níž patří a/nebo kterou si vybral. Tato výše zmíněná výhodnost nesmí vést k tomu, že zapomeneme, že

veškerý tento vývoj je poznamenán vztahovostí a každá z nich zanechává stopu v interpersonálních vztazích dospělého věku. Freud říká: „Identifikace je v psychoanalýze známá jako první projev emotivního spojení s jinou osobou.“

2.1 Narcistický vztah

Dítě vnímá již od počátku svého života souběžně svůj obraz a obraz ostatních. Kdy se mu ale podaří je včlenit do (vědomého) znázornění? Toto je klíčový moment vztahující se k identitě, protože vědomí sebe, ať už je to vědomí primitivní, předpokládá uvědomování si druhého, ať už se rozpozná v pohledu matky nebo v paradigmatické situaci zrcadla, dítě rozlišuje v tomto okamžiku svůj obraz od ostatních. Tento narcismus identity nebo zrcadlový narcismus je tedy opravdu primitivním vztahem, který se tvoří na základě rozpoznání sebe jako jedinečného subjektu-objektu, jako sjednocující *Gestalt*.

V evoluční dimenzi je hranice mezi normálním narcismem a tím patologickým pouze iluzorní. Zdá se, že se vše odehrává ve výjimečných okamžicích, tak jako v Lacanově stadiu zrcadla, kdy se přechod od imaginárního do symbolického odehrává na bázi rozpoznání/nerozpoznání sebe. A co kdyby se místo jednoho okamžiku jednalo o proces, o progresivní konstrukci struktury identity nebo narcistické struktury, o komplex procesu sedimentace znázornění a vztahů mezi nimi? Teoretikové *Infant Research* a vazebného chování tak jako kognitivní psychologové, by pravděpodobně souhlasili. Tvorba identity a narcistický vklad by nemohly být podrobeny stejnému procesnímu osudu? A které fáze bychom v nich mohli rozlišovat?

Možná je již vše napsáno v mýtu o Narciso-

vi, tak jako nám jej zanechala Ovidiova poezie, mýtus, v němž můžeme vidět veškerou dynamiku, která se šíří v komplexním vztahu mezi protagonistou a jeho obrazem, který se odráží, a kterou se můžeme pokusit shrnout následujícím způsobem:

1) V prvním okamžiku Narcis nerozpozná svůj obraz, ale je jím dopaden, chytí se na lep a zamiluje se do něj. Vytvoří se tedy privilegovaný vztah, nevyhnutelný, vztah, který je nezbytným předpokladem k rozpoznání sebe, ale který je ještě vztahem s ostatními (já sám jako někdo jiný).

2) V určitém okamžiku se stane něco na bázi smyslů, tedy vnímání neměnnosti, trhlina v systému rozdílů. Narcis si všimne, že některé jeho rysy, které vyzkoušel svými vlastními smysly, nejsou odlišné, ale podobné obrazu neznámého. Komplementarita (tedy, to co má ten druhý a co na mě působí, protože to není stejné jako u mě) přenechává místo uspokojení z podobnosti (já jako někdo jiný podobný).

3) Na pozadí užaslosti a bolestné přítomnosti ozvěny, symbol opakování sebe nebo zdvojení, se Narcis dostává ke zdvojování a vidí obraz sebe sama v tůni, ještě ne úplně jako takový, spíše jako kopii sebe samého, obraz jiného podobného sobě sama, ale ještě ne svůj obraz, tedy dvojče, iluzorní *alter ego* (já jako dvojník).

4) Nyní jsme již blízko spojení obou obrazů, tedy toho odráženého a toho, který si Narcis tvoří uvnitř sebe. Ten druhý je milovaný, zahrnovaný citem a uznávaný jako identický se sebou. Ve vodním zrcadle napodobuje stejná gesta a stejnou láskyplnou mimiku Narcise, který se takto identifikuje s tím, co jiný na sobě miluje a tedy s bytím sebe sama. Kvůli lásce se subjekt stává objektem sebe sama

a identifikace podléhá základní přeměně, od konstatování identity jiného vůči sobě k vůli cítit se stejnými jako ten druhý (já jako objekt toho druhého nebo ideální forma sebe).

5) Impulz je v pohybu a k potěšení s identifikací s tím, co ten druhý miluje, se přidává další, poslední, záliba ve ztvárnění obrazu sebe sama: *Iste ego sum!* Ten, kdo se objevil jako někdo jiný a zůstal uvězněn svým vlastním obrazem, se dnes v tomto obraze poznává, jako by se všechno odehrávalo v osudovém jednotlivém okamžiku tohoto výkřiku. Potěšení spolu s bolestí ze ztráty předmětu, stále více „subjektivní“ a ze samoty, do níž nás tato dimenze jedinečnosti nenapravitelně odsuzuje (já jako můj obraz).

V tomto procesu nalézáme jistotu vnímání, ale ještě více smyslovou dvojnáčnost, impulzní dynamiku, ale také hledání objektu, téma identity ale ještě dříve téma alterity. A zdá se, že různá já/narcisové, kteří symbolizují fáze procesu, jsou obrazy různých typů narcismu, v určitém smyslu odvoditelných z jejich fyziologie a případných patologických odchylek.

Zůstává myšlenka narcismu jako specifický a základní vztah s předmětem, jako předpoklad a podmínka všech vztahů, které subjekt bude moci vytvořit se svými objekty. Tedy bez lásky k sobě nemůže mít lásku k ostatním nebo k věcem z vnějšího světa. Je to tak trochu jakoby se všechny předměty měly stát, pokud vycházíme z Kohuta, předměty-já, z velké části jejich „subjektivní“ funkce a sloužit implementaci smyslu a struktury já, tedy funkci, která sama může umožnit fenomenologii výměny, inter-bytí/zajímání se. Někdo se oprávněně zmínil o narcistické výbavě, která stejně jako chromozomová výbava zajišťuje vztah mezi stabilitou a změnou

uvnitř - tedy můžeme říci - mezi stálostí já a jeho perzistencí (konzistencí) obsažené v metamorfózách, které se vyskytují při setkání s ostatními a v předmětných vztazích.

V této perspektivě bychom mohli začít považovat fázi kontrapozice mezi narcismem a předmětnou láskou za uzavřenou nebo ukončenou ve prospěch dialektického vztahu mezi dvěma instancemi, mezi dvěma pohyby impulzního hledání. Sám Kohut, když vyhrazuje a navrhuje narcismu evolutivní vývoj nezávislý na vývoji předmětného vztahu, vytváří korelativně a souběžně jeho autonomii, přičemž opět staví otázku, která se původně zrodila s Freudem do přirozeného řečiště dynamik, u nichž je předpoklad křížení a nadřazení, ale v žádném případě vzájemné vyloučení.

2.2 Předmětné vztahy

V psychoanalytické teorii události vztahů subjektu s objekty, vnějšími nebo vnitřními, celkovými nebo částečnými, primárními a neprimárními, vztahy lásky nebo péče jakož i zlosti nebo agresivity se často propojují a často stojí v protikladu, jak jsme to viděli na jedné straně v narcistickém vztahu, na druhé straně v teorii impulzů u Freuda, která je podle některých autorů ještě příliš intrapsychická a příliš málo vztahová. Je také pravdou, že pokud je cílem impulzu uvolnění napětí a dosažení uspokojení, k tomuto nemůže dojít bez účasti a zprostředkování předmětu.

A ze všech teoretiků objektových vztahů je Fairbairn jistě nejexplicitnější, pokud jde o zdůraznění nepřetržité interakce subjektu s prostředím, přičemž se staví proti pojetí uspokojení, které vychází z uvolnění pulzní energie a poznamenává například v roce 1952, že libido je primárně hledání objektu

(spíše než hledání uspokojení, jak je tomu v klasické teorii). Fairbairn tímto rozumí, že uspokojení je výsledkem kvality vztahů mezi „já“ a objektem a úzkost slábne spíše v důsledku změny v objektovém vztahu, než následkem nějakého uvolnění energie.

Tak jako v narcistickém vztahu, také v objektivních vztazích si můžeme představit proces progresivního zrání vjemového a citového typu společně. Dále je třeba zdůraznit použití plurálu namísto singuláru – objekty psychického a vztahového života jsou různé a odvíjí se od primárního mateřského objektu až k těm, které se strukturují na tomto modelu a další významné, které subjekt rozpoznává při svém evolučním vývoji, počínaje tím otcovským. Na druhém místě se nachází objekt od nerozlišeného až do prvopočátků psychického života, a dále jako neúplný (prs matky) jako rozlišení „já“, v souběžném pohybu snadno si osvojující poznání svého obrazu a korelativně i toho druhého a celkového. V této fázi reflexivní „já“, když vytváří „já“ jako objekt, vytváří dvě důležité funkce: introjektivní schopnost, která umožňuje subjektu, aby si osvojoval představu vnějšího objektu a diferenciaci pulzního toku dvojím směrem k sobě a k objektu.

Nyní, když subjekt „objevil“ identifikaci se sebou samým, může modelovat a vyladovat následné identifikace s druhým, postupně zrcadlo, alter ego, dvojče, doplnění nebo přisuzování k sobě. Etapy zrání vztahu s objektem, jak je dobře patrné z tendence, kterou naznačil Freud, směřující ke genialitě, sledují zbavení nebo ztrátu idealizovaných nebo projektovaných pozůstatků, primitivních nebo regresivních mechanismů získávání a počátečního stabilizování objektu, přijetí tohoto ve své úplnosti a tedy také s konfliktností

a dvojakostí, které je nositelem a nakonec svým přetvořením z vnějšího internalizovaného objektu na objekt intersubjektivního a reálného vztahu. Nejde stále o tentýž objekt, ale o přemísťující se objekt, přeměněný do fikce a vystupující jako přelud zpodobněný archaickými postavami, city, které jsou nyní k dispozici, aby se nevědomě „přesunuly“ na externí objekty.

V tomto napětí mezi nerozlišeným a rozlišeným, mezi vnitřním a vnějším, subjektivním a objektivním představuje základní důležitost pojetí Winnicottova „přechodového objektu“, kořen symbolismu a přesto reálného objektu, znázorňující přechodnou oblast k získání vnějšího světa, jak je vnímán dvěma osobami společně. Winnicott tvrdí, že termín přechodového subjektu otevírá cestu procesu být schopen přijmout odlišnost a podobnost. Odlišnost druhého, podobnost sobě: jsme u původu tohoto procesu, který byl popsán výše v jednotlivých vývojových stádiích a který můžeme nazvat narcistickým rozlišením a „objevením“ druhého. Na druhé straně původní význam přechodového subjektu je také zakořenit a objevit na hraně nestability/stability - nebo ještě lépe - pokud použijeme psychologickou metaforu, vytvoření komplexu postavy-pozadí (já a ten druhý).

V inter-personálním vztahu celé spektrum valencí ve vztazích s objektem zaznávají od pulzního k přenosnému, od identifikujícího k přechodovému, přičemž vytváří velký obraz dynamismu (a tedy nejisté stability), v němž se touhy, potřeby a automatické mechanismy vynořují ze světa nevědomí, oživují základní mechanismy psychického fungování (někdy mylně definované jako obrané) a pronikají do plánů, výběrů, tendencí. V některých teoriích osobnosti dialektika mezi pulzním a objek-

toovým se objevuje ve formě definovaných psychických rysů. Například v Cloningerově teorii se v dimenzi *Novelty Seeking* (hledání nového) znovu objevuje pulznost osvobozená od objektu, v místě kde *Reward Dependence* (závislost na odměně) představuje společenskou tendenci vyhledávat kontakt s ostatními, užívat si tepla objektu.

2.3 *Diferenciace mezi mužským a ženským elementem*

Pulzní a objektový element někdy podléhá zásadité a pevné logice, a tedy instinktu. Z tohoto pohledu se diferenciace mezi mužským a ženským elementem nabízí jako základ a model jakékoliv komplementarity. Vnímání odlišnosti toho druhého ve vztahu ke smyslu své identity má původ v rozpoznávání druhu. Toto předpokládá vytvoření protikladů v myslích páru: uspokojení/neuspokojení, hodný/zlý, atd. vznikají jako způsob a specifické vlastnosti myšlenek v důsledku prvních tendencí k rozkolu a projekci/introjekci. Sexualizace mozku, která je daná biologicky a geneticky představuje rozlišení instinktivního duševního prostoru identity druhu, v němž se nacházejí mechanismy primitivního fungování psychického aparátu v příslušných vývojových fázích, které oddělují mužské od ženského, projektují mimo sebe vzhled vnímaný a prožívaný jako cizí a introjektují svůj vlastní, který ladí s „já“.

Je zřejmé, že s identitou vznikají také rozdíly a to vše předpokládá dílčí, základní bisexualitu lidské bytosti, nerozlišitelnost druhu, která analogicky s nerozlišitelností mezi „já“ a tím druhým nebo mezi subjektem a objektem předchází v prvotním chaosu diferenciaci sexuality a vytváří dialektiku protikladů. Jsou to ještě obranné, zastaralé

mechanismy, jako negace nebo pokročilejší odstranění, které vytvářejí vztah více méně pevný a více méně funkční, a to mezi mnou a tou částí, která je vyloučena z původní bisexuality. Homofobie, předmětný výběr, aby se potvrdila údajná „normálnost“, prekluze a kulturní předsudky, projektování oddělených částí své vlastní sexuality do partnera, to jsou některé patologické důsledky, které v dospělém věku subjekt uvádí do přítomnosti, a to na základě dědičnosti své vlastní sexuální a dětské minulosti.

Dialektika mezi mužským a ženským fenoménem se nutně protíná nebo se dokonce spojuje s otcovským nebo mateřským, dávaje na vědomí transgenerační nezbytnost a segment přenosu dědičnosti druhu. Z tohoto úhlu pohledu jedinec není ani tak nositelem symbolického zastoupení, protože sexualita v něm není symbolem rodičovských nezbytností ani duševního nebo psychosomatického fungování, ale spíše křížovka duševních a/nebo tělesných dynamik, které tvoří v nevyčerpatelné mezihře svoje jedinečné bytí a pronikají do něj. To jsou poslední, neodvoditelné myšlenky, které vstupují do jádra sexuálního druhu, které ho vytvářejí jako model fungování. Proto tedy dědičnost ze strany matky v souvislosti s ženstvím představuje základ (*matrix*) přijetí a pochopení, prohlubeň, čistou možnost, *humus* a původní výživu. Stejně tak dědičnost ze strany otce v souvislosti s mužstvím se projevuje z hlediska formy, konfigurace, struktury (*pattern*) vytvořené od interakce mezi prostorem a předmětem jako přesahující, rušivá, pouhá skutečnost. Všechny následné způsoby fungování individua přinášejí sebou stopy takového fungování zděděného po předcích ve svém vztahu doplňkovosti.

Winnicott ve své knize „Kreativita a její původ“ spojuje „čistý“ mužský element s myšlenkou „dělání“, tedy s vytvořením aktivního vztahu nebo s překonáním pasivního vztahu, v rámci instinktivního impulzu. To již předpokládá oddělení od předmětu. Naopak „čistý“ ženský element má co do činění s „bytím“ v tom smyslu, že dítě se stává prsem (nebo matka) a předmět se identifikuje se subjektem dříve a mimo jakýkoliv instinktivní impulz. Autor tvrdí, že v tomto vztahu mezi čistým ženským elementem s prsem se odehrává praktická aplikace myšlenky subjektivního předmětu a tato zkušenost připravuje cestu pro objektivní subjekt, tedy pro myšlenku sebe samotného a pro cit skutečna, který pochází ze smyslu pro identitu... Tento pocit bytí je něco, co předchází myšlenku vytvořit jednotu, protože tam nebyla přítomna žádná jiná věc vyjma identity. Proto tedy podle pojetí identity dle Winnicotta, ale také podle pojetí *matrix* dochází k získávání elementu ženského a mateřského, tam kde se otcovský a mužský element ve svých definicích rozšiřuje.

V patologii páru dochází k mnoha problémům z důvodu nedostatku sexuálního doplnění, které je v rovině duševní spíše než tělesné, nebo v důsledku chybějící dimenze vzájemnosti nebo reciprocit mezi přijímáním a hledáním/nacházením přijetí nebo v poslední analýze, mezi být a mít, mezi být a dělat. Tento nedostatek intimity vyvolává nespontánnost, potíže konfrontace mezi mužským a ženským prvkem. Považuji za zvláště zajímavý fakt skutečnost, že jedna část vlastní sexuality, odtržená nebo odloučená od zbývající sexuality může mít svůj vlastní vývoj, žít svým vlastním životem a promítat se do někoho jiného jako určující nevědomý předmětný výběr.

3. Empatie, vzájemnost a schopnost vztahů

V oboru psychoanalýzy je to především Kohut, autor, který se nejpodrobněji zabýval empatickým fenoménem v teoretické rovině narcismu. Pojem empatie se týká především samotné povahy psychismu. Kromě filozofického významu lze v běžné mluvě považovat tento výraz za synonymum emotivní účasti a popsat jej jako proces, v němž subjekt momentálně převezme vnitřní pozici toho druhého, aby sdílel především emotivní zkušenosti. Ve skutečnosti, když vezmeme v úvahu Schelerovu kritiku pojetí empatie, tak to, co sdílíme, není citový prožitek sám o sobě, protože se neradujeme a netrpíme jako ten druhý, ale jedná se o jeho hodnotu a význam, které se přesouvají do našich zkušeností. Klinický pohled Kohuta je pojat širěji. On definuje empatii jako zásadní tvůrčí element psychologického pozorování, který spočívá ve schopnosti shromažďovat údaje na základě předjímání komplexní psychické konfigurace ostatních osob, u nichž si představujeme vnitřní zážitky. V konečném důsledku je to prostředek, který vymezuje oblast psychických fenoménů a v tomto smyslu má stejnou hodnotu jako zástupná introspekce, tedy pozorování a poznávání vnitřního světa toho druhého prostřednictvím důvěrného vnímání podobnosti se svým vlastním.

A tak je tedy vnitřní život člověka ve své dialogické a inter-subjektivní dimenzi přístupný na základě empaticko-introspektivního pohroužení. Dvojitá tendence vnímání druhého v souvislosti s jednotlivými částmi sebe a projektování sebe do zážitků toho druhého nás přivádí ke komplexnímu fenoménu, který ve své základní vztahové charakteristice není již redukovatelný na určitou intrapsychickou

částečnost a vrhá nové světlo ne pouze na prožitky toho druhého, ale i na ty vlastní, je metodou sebepoznání kromě poznání. Empatické naslouchání, vedené pokusem o souznění s tím druhým pomocí zástupného pohroužení, posiluje soudržnost „já“ toho druhého, dodává mu sebedůvěru a pocity pohody a toto - na základě Kohutovy psychoanalytické metody, směřuje především k patologickému narcismu. Psychologická teorie, nástroj poznání a tedy také diagnózy, metoda péče: rozšíření empatického horizontu je u Kohuta srovnatelné pouze s širším pojetím empatie ve fenomenologické psychopatologii, v níž částečně nachází inspiraci.

Pokud empatie zakládá inter-personální vztah, můžeme říci, že vzájemnost ji opodstatňuje, neboť je to schopnost páru vyměňovat se na plánovaném, stabilním a plynulém základě. Sama smluvní způsobilost k manželství předpokládá vzájemnost specificky v tom páru, který tvoří dva jedinci, kteří se rozhodnou se vzít. V manželském svazku, odchylka osoby a odchylka osobnosti, pojmy které často (ale ne vždy, jak jsme viděli) splývají a začínají u problémů jednotlivce, znamenají nedostatek spontaneity a plynulosti, která může dospět k tomu, že investujeme výběr partnera, vztahový projekt, manželské rozhodnutí. Jindy je to zase schopnost formulovat projekt, udržet jej a podporovat jej v období, které kazí jednoho a/nebo jiného člena páru. To, k čemu ovšem dochází méně, pokud odhlédneme od specifických forem poruchy, charakteropatie nebo psychopatie, k nimž dochází v klinické praxi, je reciprocita, schopnost sdílet se s druhým, a to ať už z nedostatku empatie nebo z důvodu patologické (a bohužel povinné) koncentrace na sebe a na svoje vlastní potřeby, nebo z důvodu ne-

vědomé přitažlivosti schématy a vztahovými modely z minulosti, nicméně z důvodu rozdílnosti nebo oddělení mezi strukturním já a charakterovým nebo vztahovým já, můžeme tedy říci mezi tváří a maskou. Někdo jiný než já není příjemcem komunikace, výměny, předmětem zvědavosti a citu, ale je zahrnut do uzavřeného systému, stále s odkazem na sebe (a to znamená daleko více než specifický případ narcismu!), v němž vyvíjí funkci podpory a má výhradní význam. Ten druhý musí dát smysl a význam existenciálnímu prožívání a zkušenosti s „já“, ale je důležité, aby toto představovalo výchozí bod k nadmyslnosti „já“ a toho druhého v páru, a ne pouze nástrojový cíl. Pokud předpokládáme, že reciprocita nebo oboustrannost jsou vztahovým stavem a mohou popsat klíčem téměř termodynamickým, schopnost výměny systému-páru, musíme připisovat této schopnosti statut indikátoru fungování vztahů určitého páru v určitém okamžiku jeho vývoje. Stejným způsobem stupeň empatie v interakci páru je indikátorem toho, co může jednotlivec vložit do pochopení toho druhého (a ne pouhá intuice toho druhého), vnímání, impulzy, city v určitém okamžiku interakce.

Jiný způsob jak nahlížet na reciprocitu je funkce rolí v páru, která určuje její symetrickou nebo asymetrickou kvalitu. Symetrický interpersonální vztah je takový, kdy oba partneři mají rovnocennou úlohu, nebo jinými slovy jednají na stejné rovině. Na druhé straně doplňující se vztah značí asymetrii ve smyslu kontroly a moci. Otázkou moci v páru se budeme zabývat později. Schopnost vztahu u subjektu je koncepcí mostu, který mu umožňuje skok od individuálního/subjektivního ke vztahovému/inter-subjektivnímu, nacházejícím se mezi empatií a reciprocitou,

ale který na rozdíl od těchto dvou „indikátorů“ vytváří stabilní podmínky, vystupování osobnosti subjektu, který by měl být schopen předpokládat možnost pro něj vytvořit si vztah vzájemnosti v interakci s partnerem. Spolupůsobí různé elementy, z nichž můžeme uvést následující: síla „já“, úroveň neurotismu, impulzivita a tenze vůči objektu, schopnost empatie a introspekce, autonomie a vzájemný vztah.

4. Bipersonální vztah a inter-subjektivita

V předchozím textu jsme se zabývali pojetím inter-personální oblasti jakožto privilegovaným místem realizace inter-personality a aktualizace interaktivního vývoje. V této souvislosti můžeme dodat následující. Aby bylo možné toto utvářet pozitivním způsobem, je nezbytné, aby dvě osoby vybavené dostatečnou vztahovou schopností a s dostatečnou dávkou empatie vstoupily do vzájemného vztahu, staly se protagonisty na stejném jevišti. Ještě jednou je třeba zdůraznit při tomto přechodu, že se opouští individualistická pozice.

Z psychodynamické perspektivy lze zaznamenat přechod od teoretických intra-psychických vzorů, soustředěných na mentální fungování jedince, na jiné, které jsou vztahového typu, převážně rozvinuté anglosaskou školou (Winnicott, Balint), kde pozornost je nejprve soustředěna na jednotu matka-dítě a následně na pár analytik-pacient. V nejnovějším vývoji představuje inter-subjektivita nejpokročilejší koncepčnost analytického prostředí, které se stává „bipersonálním jevištěm“ v Barangerově pojetí. Pro vztahovou psychodynamiku je svět vnějších a skutečných vztahů, těch, které utvářejí způsob bytí jednotlivce a jeho inter-personální chování, světem formovaným

vztahy s objektem, vztahy, které subjekt utváří uvnitř sebe s vnitřními objekty (zástupci osob). Tento způsob objektů je určitým způsobem vytvářen na základě dětských vztahů, zvláště s primárním objektem (matka). To jsou první rodinné vztahy, tedy nevědomé stanovení typu inter-personálního vztahu, který si muž nebo žena stanoví, že bude používat s privilegovaným objektem. Podle Sullivana, za jehož největší přínos v psychiatrii může být považována inter-personální teorie, každá situace se odvíjí od vztahů jedince s jinými osobami, zvláště pak s těmi, s nimiž žila v dětství, tedy rodiči nebo jejich zástupci, které definuje jako „významné dospělé“. Pro tohoto autora je většina mentálních poruch výsledkem neodpovídající komunikace. Pojetí Sullivana, pro něhož je inter-personalita výsledkem dětských vztahů, vytváří prostředek mezi psychoanalytickou teorií a teoriemi systémovo-vztahovými, u nichž komunikace zastává hlavní roli. Podle nich, a zvláště pak podle Batesona, Watzlawicka a školy Paola Alta, být činný v inter-personálním vztahu, se vzájemnou výměnou informací znamená vytváření lidské „komunikace“, přičemž tomuto termínu je přisuzován převážně význam inter-personálního významu. Cituji Batesona: teorie komunikace studuje, jakým způsobem chování vzbuzuje odpovědi na komunikaci ostatních a jakým způsobem je chování samo o sobě komunikací.

Pole tedy konfiguruje situaci dvou osob složitě provázaných a doplňujících se po dobu trvání situace a zapojených do stejného dynamického procesu. Barangerova škola tvrdí: „Členové tohoto páru nejsou pochopitelní uvnitř této situace jeden bez druhého“. Je zřejmé, že autoři zde mají na mysli analytický pár, přesto je možné přibližně určit

pojetí bipersonálního pole citových vztahů, přičemž bereme v úvahu, že v každodenní zkušenosti se snažíme vstoupit do vztahu s ostatními a patřit k jejich objektivní realitě, aniž bychom ovšem dokázali odložit stranou naše subjektivní projekce, zvláště pokud jsou ostatní předmětem naší touhy nebo lásky. Pole je tedy kříženo různými nevědomými dynamikami a bipersonalita se stává tri- nebo multi-personalitou v přechodném obrazovém zjevení, například oidipovském.

Barangerova škola mluví o gestaltismu páru, čímž má na mysli zvláštní uspořádání nebo konfigurace pole, které se objevují jedno za druhým a projevují se zvlášť, jako jeden nerozdělitelný celek – snoubenecký pár se může nevědomě proměnit na pár otec-dcera... Přeměna páru, jeho změna „Gestalt“ nebo významu je poruchou, často patologického charakteru, kterou je původní pár postižen. Podle nich přirozené páry se snaží o vymezení a krystalizaci vlastní Gestalt, jejíž ztráta, spojená s příslušnou proniknutelností do jiné gestaltické strukturizace, je tedy proměněním původního uspořádání, které má pak často patologický význam.

Kleinovo pojetí projekční identifikace, mechanismus, podle kterého nevědomě a násilně vstupují části „já“ do vnějšího objektu za účelem jej ovládat nebo chránit vnitřní objekty a součásti „já“ tak, že jsou v daném objektu zajištěny, je vhodný, jak vyplynulo z obrazového zjevení jeviště a gestaltické strukturizace, protože je to proces všeobecný a pervazivní v němž se kříží identifikace s proti-identifikací. Barangerova škola dále uvádí, že tento proces se zvláště objevuje u párů symbiotických snoubenců, kde každý má svou funkci „já“, kterou ten druhý odmítá. Projektové identifikace mohou tedy tvořit podstatu dy-

namických nebo energetických rysů bipersonálního pole a vytvářet nosné základy strukturizace Gestaltu páru, zatímco výraz „krystalizace“ ve své strohosti, představuje dle mého již tendenci patologického vychýlení.

V analýze interpersonálních vztahů nelze nezmínit intersubjektivní teorii, která je u autorů jako Stolorow pokračováním psychologie „já“, stále ovšem s upozorněním, že tak jako v bipersonálním poli, se teoretická reflexe rodí jako snaha o koncepčnost psychoanalytického vztahu, z něhož se mohou vyčleňovat a generalizovat aplikace na interpersonální vztahy. Tedy zkušenost se vztahy je z tohoto pohledu skutečně interaktivní, protože zahrnuje dva subjekty, přičemž pro každý z nich ten druhý přebírá rysy objektu-já. V Kohutově narcismu zkušenost objektu-já zahrnuje v určitém okamžiku vývoje objekt, který jedná a je vnímán pouze ve funkci subjektu a jeho psychické výživy a je prožíván proto jako část sebe. V interakci páru, jejíž definice vychází právě z myšlenky vzájemného ovlivňování, má inter-subjektivita tendenci zdůrazňovat v takové interakci účast obou subjektů, původně utvářených narcisticky (ale ne nutně s patologickými rysy) a tlak na překonání monádické izolace v duálním setkání, kdy každý hledá v tom druhém doplnění sebe, které je také a především doplněním sebe.

5. Manželská patologie dle typu vztahu a životního cyklu páru

V průběhu dětství a dospívání všichni zažíváme zkušenost s osobou našeho pohlaví nebo pohlaví opačného. Tak se každé děvče učí *in primis et ante omnia* od matky, tedy identifikuje se s ní a vyvíjí do kříže identifikaci s otcem, přičemž opačně to platí o chlapci.

V manželství dochází k tendenci opět tyto původní situace prožívat, a pokud obsahovaly problematické prvky je největší pravděpodobnost, že tyto poruchy se znovu uvedou do chodu v manželském svazku. Jak jsme již viděli, oidipovské a preoidipovské přeludy ožívují jednotlivá a imaginární podvědomí páru, přičemž umožňují vznik symptomatických forem, které se projevují v interakci a v inter-personální komunikaci, počínaje samozřejmě situací manželskou, privilegovanou observatoří potíží ve vztahu z důvodů sociálních, kulturních, náboženských. Proto někteří autoři, kteří se zabývají výhradně párovou terapií, mluví o manželské patologii a studují její semiologické aspekty.

K seznámení se s manželskou patologií by mohl sloužit model, který upozorňuje na dva významné prvky: 1) manželský vztah může být pro usnadnění a uměle analyzován jako různé typy vztahů, kdy každý z nich může rozvíjet nějakou poruchu a 2) pár v manželství překonává určitou životní fázi a některé problémy jsou tedy zřetelnější v určité fázi více než v jiné. Pod-vztahy, které podléhají manželskému vztahu, se týkají následujících oblastí: 1) fyzická nebo sexuální, 2) emotivní nebo psychologická 3) sociální, 4) intelektuální nebo kulturní, 5) duchovní, tam, kde se jednotlivé fáze páru mohou schematicky definovat následovně: 1) první roky bez dětí, nebo ještě s malými dětmi, 2) období, kdy děti rostou („střední léta“), až dokud poslední dítě z rodiny neodejde, 3) opětovné utváření páru bez dětí (syndrom prázdného hnízda) až do smrti jednoho z manželů. Je jisté, že toto rozdělení je tradiční, podléhá charakteristice kombinací (například pod-vztahů v každé fázi), variabilitě jednotlivých situací v páru a působení historických souvislostí, do nichž

spadají (například dnes jsou tyto tři popsané fáze velmi zastaralé, pokud to srovnáme s obdobím před třiceti lety).

Je zřejmé, že to jsou především události emotivního vztahu, zvláště v první fázi, které přitahují pozornost klinického psychologa nebo soudního psychiatra. Pro účely této práce jsou předmětem studia především zahajovací okamžik vytváření páru, jeho uspořádání a jeho dynamika, jeho plánování, rozhodnutí pro manželství.

První otázkou, kterou se budeme zabývat, je ochota manželů vytvořit stabilní vztah, nebo ještě lépe trvalý vztah. V deformaci této varianty může být manželství prostředkem k podvodnému posílení identity, možná proto, aby bylo možné uniknout z původní rodiny, ze samoty nebo sociální nejistoty a manželům se také nemusí podařit ani v průběhu času dosáhnout integrace a reciprocity.

Druhý problém představuje potíže jednoho nebo obou manželů osvobodit se od rodičů a všeobecně řečeno od původní rodiny. Může zde být koluze závislosti jednoho manžela na této rodině nebo obviňování, protože cítí, že zavrhl nebo zranil rodiče tím, že se vzdálil. V obou případech rodinný fantom nebo chování a skutečné vztahy, které se projevují ve formě vměšování nebo patologické závislosti, neumožňují subjektům osvobodit se od minulosti. Ale i když zdánlivě a na povrchu dojde k odpoutání od rodiny, je zde stále riziko, že jeden z manželů bude zacházet s tím druhým jako s náhradníkem rodiče a bude si jej idealizovat, přenášet na něj láskyplné city nebo nevraživost „na základě zástupnosti“, anebo rozporné a konfliktní vystupování. A tímto se dostáváme do nadvlády tohoto zkreslení inter-personálních vztahů, kterou Sullivan nazývá „parataxie“ a která vyplývá z aktivace

dětských dojmů projektovaných do ostatních a jejich přeměnu v něco, co nejsou. Blízkost s pojetím transfertu a projektivní identifikace je dostatečně patrná.

Jednou z patologických manželských situací, která je nejvíce rozšířena, je emoční podvod. Stává se, že si člověk zvolí za manžela nebo manželku osobu, která se určitým způsobem projevuje (jistě, silně nebo slabě a podřízeně, nebo věrně a důvěryhodně) a poté si všimne, že pod zmíněnou skořápkou se skrývá člověk zcela opačných vlastností. Jestliže vyloučíme úmyslnou simulaci, shledáme, že jde o falešné „já“ nebo nestabilní identity (jako u subjektů s hraniční poruchou osobnosti) proto se tedy symptomatické nevědomé vytváření (reaktivní nebo obranné) týká hlavních součástí osobnosti. Paranoidní žárlivost v určitém ohledu může být vnímána jako emoční podvod ze strany objektu, který se nenachází vně, nicméně je uvnitř, je neustále nestabilní a nezachytitelný.

V manželské patologii jsou to i děti, které se utváří symptomaticky a mohou čas od času převzít roli komunikačního kanálu mezi manžely, tedy být pojítkem páru, nebo snahou o odblokování nebo nové založení vztahové situace, nebo mohou přesouvat závislost nebo vytvářet objekt „já“, který je považován za kontrolovatelný a často funkční v dynamice páru. Stejně reakce manželů na narození dětí představují důležitý test jejich osobností a jejich vztahové dynamiky a tvoří důležitý zdroj jednostranných změn, které mají schopnost v určité situaci ve vztahové hře „rozdat karty“.

Mnoho odchylek chování, počínaje alkoholismem až k drogové závislosti, od záletnictví k netečnosti a neplnění povinností vůči rodině, od obvyklé hry závislosti na nakupování,

může být zařazeno do patologie sociálních vztahů, přičemž je třeba brát v úvahu schematickou klasifikaci a rozdělení do pod-vztahů, o níž jsme mluvili výše, která je heuristicky účinným nástrojem, který vidí fungování páru v diagnostickém přehledu.

6. Distorze v inter-personální oblasti a patologické odchylky v páru

Pomocí pozorovatelské semiologie interakcí v páru je možné dospět k vymezení a popisu inter-personální oblasti, jejím elastickým torzím a jejím hrubým deformacím. Pokud tyto deformace nejsou léčeny, vyvíjejí se z nich neodčinitelné patologické odchylky, které se zdají být zcela nepochopitelné, pokud se snažíme o přiblížení k nim v jejich jednotlivosti a jednostrannosti.

Patologické interakce páru jsou předmětem studia systémických teorií a vysvětlují pojmy jako „citový rozchod“ (Bowen), „rozdělení a odklon manželů“ („marital schism“ a „marital skew“ respektive podle Lidze), pseudomutualita (Wynne). Wynne je první, který vychází ze zjištění, že hlavní starosti každé lidské bytosti jsou dvě: problém vztahu a tedy základní potřeba člověka navázat vztah s jinými lidskými bytostmi a potřeba vyvíjet, vědomě nebo nevědomě, smysl osobní identity.

6.1 Emoční distance

Bowen, když zkoumal manželský život schizofrenických rodičů, zdůrazňuje jako konstantní a charakteristický prvek výrazné citové distancování mezi oběma, což definuje jako „citový rozchod“. Způsob, jakým manželé tuto distanci stanoví je velmi proměnlivý. Na jedné straně jsou zde páry, jejichž členové zachovají extrémně kontrolovaný a formální

vztah a projevují mezi sebou jen zřídka a tajně nějaký nesoulad. Ti považují své manželství za ideální, zachovávají si uspokojivý sexuální vztah, používají láskyplná oslovení, nicméně sdílet pocity, myšlenky a zkušenosti dokáží jen velmi obtížně.

Na druhé straně jsou zde manželé, jejichž vzájemná blízkost vyvolává hádavé diskuze, nepřátelskou kritiku a vzájemné vyhrožování. Dohodnou se pouze, pokud jsou ve společnosti jiných lidí a vyhnou se konfliktu, pouze pokud nejsou spolu. Mezi těmito dvěma extrémami se nacházejí páry, u nichž se citový rozchod projevuje jako kombinace formální kontroly a otevřeného sporu. Manželé jsou si vědomi své rozdílnosti a obtížného kontrolování své vlastní manželské situace, a proto se vyhýbají ožehavým místům, aby snížily pravděpodobnost diskuse na minimum. Bowen zdůrazňuje, že partneři, kteří jsou oba hluboce nezralí, mohou prožívat svou nezralost odlišně. Jeden může odmítat nezralost a jednat zdánlivě až příliš adekvátně a ten druhý může přijmout nezralost a jednat zdánlivě neadekvátně. Ve skutečnosti jsou oba postoje stejně mylné, ale nikdo z nich obou není schopen fungovat někde uprostřed mezi příliš adekvátním a neadekvátním jedincem. Pokud je to žena, která je tím příliš adekvátním členem, projevuje se jako dominantní a agresivní ve vztahu ke slabému a vlídnému manželovi. Pokud je muž příliš adekvátním členem, projevuje se jako krutý a autoritativní ve vztahu se slabou a snaživou manželkou. Tento vztah mezi příliš adekvátním a neadekvátním partnerem vytváří neustálé napětí v životě páru, které se projevuje především v okamžicích, kdy je potřeba udělat nějaká společná rozhodnutí. Přijmout rozhodnutí znovu nastoluje situaci „příliš adekvátní-neadekvátní“ a takto dochází k situaci „vládce-podříze-

ný“. Příliš adekvátní prvek si myslí, že je nucen být odpovědný a toho druhého považuje za nespolehlivého, zatímco neadekvátní prvek si myslí, že je nucen se podrobovat a považuje toho druhého za tyрана. Ve skutečnosti, to co je u těchto párů nápadné, je neschopnost rozhodnout se. Každý se vyhýbá úkolu odpovědnosti a strachu být podřízen a odkládá rozhodnutí. V této situaci nedostatku skutečné komunikace a nejistoty znamená narození dítěte důležitý stabilizační faktor ve vztahu mezi rodiči, samozřejmě na úkor dítěte. Vytváří se „trojice vzájemně na sobě závislá“ otec-matka-dítě, v níž dítě představuje určitý klíč a může fungovat jako symbiotický přívěsek neadekvátního a slabého manžela a stabilizovat takto asymetrii páru. Tři úhly, které stanovil Bowen, formální kontrola, otevřený nesoulad a přílišná adekvátnost-neadekvátnost, takto konfigurují dynamiku páru, u něhož se projevuje přílišná emoční distance, z důvodu, z nichž manželé nejsou schopni vztahu, sdílení a reciprocitu nebo tuto schopnost ztrácí. Nyní je možné se ptát, na rozdíl od ostatních situací charakterizovaných vzdáleností, jako například citové odloučení, v němž se partneři odcizují jeden druhému a stávají se navzájem apatičtí a necitliví, jaký je tedy kvalifikující prvek citového rozchodu? Myslím si, že ve všech situacích, které u páru popisuje Bowen, rozchod ve smyslu odloučení spočívá v povrchní představě fungování a emočního nasazení, který dává buď dojem falešnosti nebo prázdného konfliktu, nebo ještě k tomu vztahové stereotypy, narušené obrazy o sobě a o tom druhém jako odkazy z dětství (personifikace podle Sullivana). Emoční distance je tedy společným jmenovatelem vztahových podmínek charakterizovaných rozchodem nebo citovým odloučením.

6.2 Rozkol/manželské vychýlení

Theodor Lidz, když mluví o patogenních manželských vztazích, ve své pracovní skupině při Psychiatrickém institutu Yalelské univerzity rozlišuje dvě formy vztahu:

1) manželský rozkol (*marital schism*) a 2) manželské vychýlení (*marital skew*), přičemž ten první je běžnější v rodinách schizofreniků. U manželského rozkolu pár nepředstavuje vzájemnou oporu emočních potřeb. Mezi manžely je pouze donucení, nedůvěra, výhrůžky, násilí, frustrace nebo jakákoliv absence pochvaly, neshoda a nedostatek komplementarity rolí. Manželé nesdílejí ani své úspěchy ani obtíže a sledují egoistické cíle, přičemž se snaží předčít partnera a vytvářet atmosféru soutěže o přízeň dětí. Tito manželé neprojevují pozornost k citům ostatních, mají nedostatek empatie a zůstávají často dětsky vázáni na původní rodinu. Lidz tvrdí, že jim chybí funkční *lidrovství*, zastávají úlohu sekundárních nebo doplňkových osobností a mohou se projevit jako tyrani a v rodině se spolčit proti manželkám. Manželky naproti tomu se jeví jako chladné, přísné, maximálně podivínské a excentrické. Jejich netečnost se střetává s tyraníí manžela, na jehož sexuální požadavky jsou alergické. Snaží se nastavit systém bez pravidel a nadšení, excentrický a odklánějící se normálu, v němž se masivně projevují poruchy v komunikaci. Autor klasifikuje zdeformovanou komunikaci takových párů jako komunikaci kolem tří os: 1) soutěživé osy ovládané mužem, který se zdá být přísný, dominantní a násilný, 2) soutěživé osy ovládané ženou, kdy muž je často zcela vyloučen z rodiny a nechává vedení pouze na ní, 3) osy vzájemné závislosti, kdy ani muž ani žena nejsou schopni nastavit režim stabilní moci a stahují se a často rozvíjejí závislost na třetí osobě.

U manželského vychýlení platí jiný režim vztahů. V tomto případě je ve středu páru silně narušený prvek, více méně přijímaný ve svých patologických částech, který zahrnuje celé prostředí svého nazírání světa (*Weltanschauung*). Opozice manžela není živá jako v *marital schism*, naopak se realizuje určitý druh shody mezi oběma partnery, kterou lze nazvat jako „nová rovnováha“. Vytváří se pár tvořený jedním silným a nepravidelným prvkem a jedním slabým a závislým prvkem, který je účasten na přesvědčení toho prvního a má snahu, aby jej přijímali i ostatní. Výsledkem této interakce je vytvoření systému vztahů a rodinného systému uzavřeného z vnějšku, jehož skutečnost se tře se skutečností okolního světa. V této atmosféře ireality, tak podobné atmosféře *folie a deus*, tvrdí Lidz, že konflikt je značně zamaskován, ovšem je přítomen. V obou podmínkách se projevují evidentní vývojové deformace na úkor potomstva. Nejsou respektovány hranice mezi generacemi a rodiče nepředstavují použitelný vzor identifikace pro děti, které takto nemohou dosáhnout identity strukturované v sobě a stabilní. Dále sdružování a účast, které by měly prostupovat vztahem páru, uvolňují místo schismatickému zlomu nebo podvodné dohodě s dramatickými důsledky na psychickou rovnováhu dětí, které jsou nuceny neustále se stavět konfliktně vůči jednomu nebo druhému rodiči.

Vztahové obrazy, které popisuje Lidz, jsou zjevně více otevřeně patologické a patogenní než ty tajné a konformistické, které popisuje Bowen. Velkou zásluhou Lidzova díla je, že zavedl psychotickou dimenzi v párech za účelem představit náhodný vztah s vytvářením rodinného psychotismu. Inter-personální scénář je tedy znemožněn rozkladným me-

chanismem, projekcí a projektivní identifikací, zrušením hranic a uzavřením se vůči vnějšímu světu a na tomto scénáři zuří nové bitvy o moc do poslední kapky krve. Otázka stát se lídrem, útočivá a vylučující toho druhého, bezohledná vůči dětem, představuje náležitou dimenzi psychotické vztahovosti, jejíhož vrcholu se dosahuje manželskou odchylkou, sdíleným systémem více či méně otevřeně delirantním a již zahájeným v autistické organizaci.

6.3 *Symbióza a pseudosymbióza*

Třetím autorem, z jehož pohledu se díváme na patologii páru v termínech deformace dynamik, rolí a inter-personální komunikace, je Lymann Wynne. Vychází z potřeby každého subjektu harmonizovat vztahový vývoj a vytvářet osobní identitu a popisuje tři možnosti, které se nabízejí k vyřešení tohoto dilematu, jehož vůdci se zdají být v opozici: nesymbióza, symbióza a pseudosymbióza. U nesymbiózy subjekt nevyvíjí žádné úsilí, aby vztah zachránil, ale chrání pouze jeho integritu vnímání a posuzování a jeho identitu. Zde se projevují významné styčné body s narcistickým pseudo-vztahem. V symbióze je vztah přijímán v celém svém bohatství, tedy v celé své šíři a hloubce, ale také se všemi nepředvídatelnými událostmi a riziky. Vývoj jedince probíhá prostřednictvím tohoto vztahu a je z pohledu tohoto vztahu dotazován a utvářen.

Pseudosymbióza je zcela odlišný vztah, u něhož figuruje rozdělení mezi vztahem a identitou. K samotě a odcizení nedochází v důsledku existence vztahu, který je i přesto pokřiven, a proto je každý pokus o spontánnost prožíván jako ohrožující vůči své vlastní identitě, je zaklečován a uzavřen pevnými bariérami a je neohebný. Na druhé stra-

ně, každé ujištění identity jednotlivce a každý proces identifikace je prožíván jako útok na vztah. Vše probíhá v ovzduší iluze a falešného zdání, a proto je vztah, ve skutečném antagonistické soupeření s identitou, zachráněn na její úkor a naopak.

Symbióza a pseudosymbióza se odlišují v různých rysech. 1. V první řadě v roli a tíži napětí v páru, protože v symbiotickém vztahu napětí, které je prožíváno, je plně přijímáno a odchylky mohou být vnímány jako vzpruha, zatímco v pseudosymbióze je každé napětí vnímáno jako ohrožení nebo rozbití vztahu a proto se mu člověk důsledně vyhýbá. 2. V osudu emočního investování, které je v symbióze plně vnímáno a přijímáno a je podrobena změnám, zatímco v pseudosymbióze je znehybněno a má sklon zůstat beze změny, přičemž způsobuje pocit prázdnoty a udušení vztahu. Wynne tvrdí, že pseudosymbiotický vztah zahrnuje charakteristické dilema. Odlišnost je vnímána jako předzvěst rozbití vztahu a je třeba se jí vždy vyhnout. Ale pokud se odchylce vyhneme, růst vztahu je nemožný.

Pseudosymbiotická rodinná situace se zdá být charakteristická z důvodu pevně dané organizace, s omezeným počtem neměnných rolí, které nabývají na stereotypičnosti. Rozdělení rolí nikdy nesmí být rozporováno a musí vždy vystupovat jako správné a žádoucí, vždy musí být nalezena dohoda, nehledě na odchylky. V těchto rodinách je agresivní a nezávislé chování vůči utvořené struktuře rolí prožíváno jako nadcházející katastrofa, proto není uvnitř ponecháno místo pro spontánnost, ani pro dynamiku, ani pro skutečnou účast, ani pro změnu.

Členové jednají jako by byla rodina soběstačným systémem vymezeným kompletní

hraniční linií, která se může rozšiřovat a zahrnout to, co se zdá být funkční k udržení systému a vypudit to, co funkční není. Tedy to, co Wynne označuje jako „gumovou ohradu“. V pseudosymbiotických rodinách se projevují různé mechanismy pro udržení situace. 1. Vytváření rodinné podkultury mýtů, legend a ideologií. 2. Neuvážené schvalování jako způsob posílení rolí 3. Tajemnost 4. Snaha institucionalizovat zkušenosti 5. Používání prostředníků mezi členy rodiny. Všechno je funkční a tedy až k přísnému zachování vnitřní struktury, dokonce paradoxně i pružný prostředek gumové ohrady. Důležitost Wynnových poznámek a jeho myšlenek spočívá v uchopeném faktoru, nebo ještě lépe základní proměnné, prostřednictvím které lze provádět zkoumání z dimenzionálního pohledu, a tedy následně je normální vztahovost patologickou vztahovostí. Na poměr mezi vztahem a identitou by se jinak řečeno mohlo nazírat z pohledu jemné rovnováhy, již zmíněné dříve, tedy jako na vztah mezi kohezí a individuací.

6.4 Rozdílnost povah

Mimo populární význam výrazu „rozdílnost povah“ dvou lidí, zůstává ještě pojetí vědecky a klinicky se zakládající na psychopatologickém klíči, tedy pojetí vztahové deformace definované jako nedostatečné nebo nemožné potkávání mezi osobnostmi dvou partnerů, kteří se snaží o vztah jako pár, v důsledku aspektů, které je navzájem odpuzují. Otázkou je, zda tyto aspekty, které od sebe komponenty tohoto páru vzdalují, se mají považovat za protikladné nebo podobné, přičemž je třeba připomenout, že určitý stupeň opozice (ale zjevně ne opačné postavení) je nezbytný z důvodu komplementarity, zatímco podobnost

zatlačená až k rovnosti je zdrojem distancování. Když se odvoláme na metaforu vypůjčenou z fyziky, tak jako částičky opačného zatížení se přitahují a ruší a ty, které jsou stejné, se odpuzují, stejným způsobem by slučitelnost mezi dvěma elementy ve vzájemném vztahu měla spočívat v rozdělení přitažlivých sil tak, aby nedošlo ke zrušení elementů, ale k jejich zachování do blízkosti, kde nebudou rozprášeny. Ještě jednou znovu navrhneme antinomií mezi separací a fúzí, ve snaze o optimální distanci ve vztahu, problém, který se pároví terapeuti snažili vyřešit empiricky.

Druhá strana, z níž je na otázku nahlíženo je objektivní výběr, který v psychoanalýze, jak tvrdí Laplanche a Pontalis, obsahuje myšlenku nezměnitelné povahy, která určí namísto subjektu, v určitém rozhodujícím okamžiku své historie, jeho typ předmětu lásky. Právě pro Freuda objektivní výběr vychází z infantilních modelů a nevyhnutelnosti své povahy závislé na transferální nebo koaktivní povaze opakování infantilního vztahového modelu v postpubertálním období. Rozlišuje objektivní výběr podpůrný nebo anaklitický a narcistický objektivní. V tom prvním subjekt přenáší původní impulz na předmět lásky, který souvisí s vyživováním, péčí a ochranou, tak jako se mu toho dostávalo, když byl dítě. V druhém jde o model vztahu se svou vlastní osobou a objekt může představovat někdy reálné aspekty, ideály, nostalgické aspekty nebo doplnění sebe sama. Tyto možnosti výběru mohou být spolupřítomny na různém stupni, ale především nejsou jednoznačné ve své (zdánlivé) kontrapozici. Tak tedy anaklitický výběr, formovaný na opoře sexuálních impulzů v impulzech sebezáchovy (prs jako předmět lásky a jako zdroj tepla a výživy) je v určitém smyslu také hluboce narcistický,

zatímco narcistický výběr, jak lze pozorovat na subjektech neschopných milovat, nicméně s beznadějnou potřebou být milováni, tvoří oporu strukturálně.

Dostáváme se k tématice, která má základní dopad v klinickém lékařství, například u poruch osobnosti. A právě u závislých osob, je předmět závislosti účelově spjat s udržením vnitřní rovnováhy jednotné a kohezní tváře, která ke svému projevu potřebuje vnější podporu přirovnávanou k anaklitické vnitřní podpěře. Z tohoto pohledu lze možná říci, že toto doplnění sebe sama tvoří narcistickou funkci. Na druhé straně narcistické osobnosti, při pokusu uspokojit své potřeby zrcadlení a idealizace navazují vztahy s předměty-self, které fungují jako nástroje při vlastní implementaci a posílení svého obrazu, ale které fakticky podporují sebezáchovu. Rozdíl je, že u závislých je způsob, kterým je předmět účasten, je pasivní, u narcistů je aktivní a manipulovatelný. Z tohoto pohledu je velmi složité, aby takový druh páru tvořený závislým a narcistou byl slučitelný, přestože bychom v to mohli uvěřit, vzhledem k jejich zdánlivému doplňování, a to i přes patologické známky.

Téma poruchy osobnosti přináší poruchu dysfunkčního páru vytvořeného jako součet nebo rozvíjení těchto dvou slabostí. Je zřejmé, že do vztahu oba manželé přinášejí „zranění“ nebo „ztráty“ intrapsychické nebo vztahové, které si nahromadili v dětství, dospívání a prvních letech dospělého věku. Lze dodat, že pokud je partner schopen přinést chybějící element nebo jej doplnit, manželství mu nabídne ingredience léčebné zkušenosti, která potrvá celý život. K tomuto nedojde, pokud naneštěstí jeden z manželů nemá schopnost dodat tento přirozený terapeutický zdroj, nebo pokud, jak tomu obvykle

bývá, mají oba kompromisní osobnost, a tedy nemají prostředky pro fungování na bázi vzájemného léčení.

Téma rozdílnosti povah vzniká uvnitř potíží s interpersonálním vztahem v páru, kdy schází přirozené terapeutické zdroje na jedné nebo na druhé straně. Myslím si, že pouze v případě dokázané a úplné poruchy osobnosti, nebo předpokladu citové psychopatie jednoho z manželů, který „vyniká“ v dysfunkčním vztahu se špatně vybaveným partnerem, lze spojovat takzvanou rozdílnost povah s manželským *incapacitas* absolutním nebo relativním, která nicméně zůstává problémem individuálním a ne interpersonálním. Je potřeba vzpomenout zásadní rozlišení, které provedl Svätý otec Jan Pavel II. a to mezi neschopností uzavřít manželství a splnit povinnosti z něho vyplývající a potíže s uskutečňováním plnění těchto manželských povinností. Tedy pokud manželé nejsou schopni přinášet léčebné nebo samoterapeutické zdroje v páru, není tato jejich neschopnost automaticky důvodem k vyloučení platnosti souhlasu nebo schopnosti přijmout manželské povinnosti zaviněním jedné nebo druhé strany. V tomto smyslu lze rozdílnost povah identifikovat jako vzájemné potíže a potíže doplňkové jednotlivých členů páru při plnění manželských povinností, ale jistě ne jako nemožnost (*incapacitas*) k tíži jedné nebo obou stran.

7. Závěr

Jak jsme viděli, distorze interpersonálních vztahů představují novou třídu psychovztahových poruch, v níž pár a jeho fungování mohou být přijaty jako klinický objekt a objekt studia. Pojetí distorze nás odkazuje na dimenzionální psychopatologii, deskrip-

tivní ne významem uvážlivého popisu choroby a jasného odlišení jedné od druhé, ale jako kontinuum, které začíná u normálního vztahu až k psychotickým vztahům. Jistěže také v tomto významu existuje *breaking point* identifikovatelný ztrátou elasticity páru a plasticity ve prospěch neústupnosti a stereotypizace, ale může být také považován jako výsledek přílišné „torze“ dynamik v páru se všemi velkými mezistupni tohoto procesu, perspektiva, že nepřísluší do kompetence kategoriální psychopatologie, jako například Diagnostického a statistického manuálu mentálních poruch. Kanonické pojetí potíží a nemožnosti, přenesené do oboru soudní psychiatrie se dobře adaptuje, dle mého názoru, na tento dimenzionální rozměr.

Distorze inter-personálních vztahů obsahuje tři posloupnosti: 1) určitou úroveň individuálního utrpení (*distres*) v páru nebo v rodině, 2) symptomatologii, která se vyjadřuje vztahy, a 3) jistý stupeň patogenicity, která má snahu postihovat slabé prvky nebo neschopné se bránit jako děti nebo zranitelnější/ho manžela/ky. K těmto důsledkům je třeba přiřadit ještě další dva, které mají co do činění s historií páru a vytváření vztahu: 1) přílišná závislost na minulosti – v pokřivených vztazích partneri neustále vyvolávají minulost, někdy i nostalgickým způsobem, častěji způsobem obviňování a nárokování, z pohledů zcela opačných (a protikladných). V tomto opětovném navštívení minulosti páru, skutečné a opravdové regrese až k místům traumatickým, původní rodiny opět získávají na hodnotě a významu a realizují specificky chorobnou přitažlivost vůči manželům, 2) blokování zásadního vztahového projektu – pár se zdá, že se zachytil ve věčné přítomnosti, je konkrétní a objektivizovaný v jistém druhu

hyperreality bez schopnosti vyvíjet imaginativní nebo symbolickou dimenzi, přičemž se ztrácí projekt, navázaní vztahu s budoucností, naplněnou sliby a nadějí, které charakterizovaly rané období vztahu a které v něm vymezovaly smluvní povahu. Pokud jde o příčinu, zabývali jsme se psychologickými dynamikami jedince a páru, jako možnými místy zranění a slabosti a v psychopatologických procesech, které se od nich odvíjejí, bylo účelem představit ilustrativní, i když ne zcela vyčerpávající přehled, ale především znázornit skutečnost, že inter-personální vztah se vytváří jako subjekt psychopatologie. Myslím si, že takový zvláštní úhel pohledu může být zajímavý a inovativní také v oboru soudní psychiatrie Kanonického práva, jehož motivy povahy psychické a z pohledu chování, které jsou důvodem neplatnosti manželství, zůstávají v podstatě individuální a koncepty předcházení a závažnosti nebo přiměřenosti jsou pevně spjaty s událostí manželství. Zaměření se na fungování páru a na manželský život představuje metodicky opěrný bod pro analýzu a posteriori daného vztahu před uzavřením manželství, nebo ještě lépe psychologické vlastnosti osob, které se ho účastní. Konec konců většina psychických alterací, které se zakládají na chybném souhlasu nebo neschopnosti převzít manželská práva a povinnosti se nachází ve skupině poruch osobnosti, nepravé heterogenní skupině, ale která uznává jako společného jmenovatele, v prakticky všech případech a na rozdíl od duševních poruch, silnou expresivní charakterizaci v souvislosti se vztahy a společností. Porucha osobnosti má tendenci, takzvaně již ze své přirozenosti se projevovat a zazářit při setkání s tím druhým a tedy v oblasti inter-personality. Toto je možné zjistit u charak-

teropatie nejvyššího stupně, pokud tím myslíme schizoidní asociální chování nebo podezíravost a paranoidní pronásledování a dále takzvaně středního stupně, kde najdeme hraniční poruchu osobnosti, nesociálnost, předstíranou přitažlivost a narcismus až po neurotickou úroveň, kde se nachází závislost a sociální fobie a vyhýbavé chování. Stabilní povaha poruch osobnosti je činní ideálními paradigmaty nejen určité vztahové dispozice, ale i skutečnými podmínkami k založení vztahu, přičemž vytváří most od osobní psychopatologie k psychopatologii inter-personální nebo sociální.

Přeložila Alice Wallingerová

Poznámky

¹ Profesor Luigi Janiri vyučuje psychiatrii a psychologii na Fakultě formačních věd Svobodné university Panny Marie Nanebevzaté a je řádným profesorem na Katolické universitě Svatého Kříže v Římě. Je spolupracovníkem nejvyššího tribunálu Římské rot.